

**Věda a vysokoškolské vzdělání
v prestiži povolání
(Pokračování)***

**VLADIMÍR BRENNER
MILAN HROUDA**

České vysoké učení technické, fakulta technické
a jaderné fyziky

Dosavadním zkoumáním jsme dospěli k sestavení pořadí povolání podle společenské prospěšnosti na základě výpočtu bodových hodnot. Jestliže chceme získat všestrannější pohled na společenský prestiž povolání, nezbyvá než získat různé stupnice pořadí, které by vyjadřovaly různá hlediska a kritéria hodnocení. Srovnáním stupnic pořadí, které obdržíme výpočtem bodových hodnot, získáme přehled o průběhu umístění těch povolání, která vyžadují vysokoškolské vzdělání. Toto srovnání se stává měřítkem, jež umožňuje posuzovat vlivy různých hledisek a hodnotících kritérií a míru osobních aspirací na určitý druh povolání. Lze předpokládat, že touto cestou získáme jistý obraz o sociální a profesionální společenské sebeprojekci dotazovaných, která se stává měřítkem pro posouzení prestiže ostatních povolání.

Jako druhé hledisko pro posuzování prestiže povolání jsme zvolili hodnocení třiceti povolání podle toho, jak si dotazovaní představují, že by měla být ideálně finančně hodnocena. Seřazení třiceti povolání podle výsledného průměrného platového hodnocení nám umožňuje srovnávat relativní difference mezi jednotlivými povoláními a poskytuje orientaci k posouzení povolání vyžadujících vysokoškolské vzdělání ve vztahu k ostatním. Pomocí tohoto srovnání lze uvažovat o tom, zda povolání vyžadující vysokou odbornost a vysokoškolské vzdělání jsou také lidmi nejlépe hodnocena, a jakého souladu dosahuje bodování společenské prospěšnosti s příslušným platovým hodnocením. Je možné srovnávat, jak se projevuje společenské postavení dotazovaných (podle pohlaví, vzdělání, zaměstnání a příjmu) ve finančním hodnocení ostatních povolání a v neposlední řadě také ve srovnávání tímto šetřením získaného ideálního pořadí

navrhovaných platů se skutečným průměrem existujících platových stupnic. V tomto článku předkládáme zatím jen některé dosud zpracované výsledky.

Otázku jsme formulovali v dotazníku takto: „Ohodnoťte uvedená povolání tak, jak by měla být podle vás ideálně finančně hodnocena — uveďte absolutní výši hrubého měsíčního platu (mzdy) zaokrouhlenou na stokoruny (např. 1 400 Kčs).“ Na tuto otázku odpovědělo celkem 1392 (972/420)¹ dotázaných. 7 (7/0) dotázaných odmítlo hodnotit výši platů u všech třiceti povolání. Mimoto plat spisovatele nehodnotil 1 (0/1) dotázaný, ministra 4 (2/2), důstojníka 2 (2/0), referenta národního výboru 2 (2/0) a zdravotní sestry 1 (1/0), takže při výpočtu průměrů platů těchto povolání nebyly tyto dotazníky vzaty v úvahu.

Seřazením vypočtených průměrů z navržených platů vznikla stupnice uvedená v tabulce 1.

Přestože otázka byla formulována tak, aby dotazovaní byli nuceni odhadovat *ideální* výši platu, která by měla odpovídat vybraným třiceti povoláním, ukazuje se, že s výjimkou několika povolání se hodnocení společenské prospěšnosti podstatně rozchází s platovým hodnocením. Naprostá shoda v pořadí povolání z hlediska společenské prospěšnosti i platového hodnocení — a to jak pro ČSSR, tak pro české kraje a Slovensko — je pouze u povolání korespondentky. Zřejmě zde působí řada motivů, které ovlivňují přístup k hodnocení. Můžeme mezi otázkou prospěšnosti povolání a navrhované ideální výše platu udělat analogii se vztahem, jaký existuje mezi užitnou hodnotou a hodnotou v politické ekonomii. Prospěšnost povolání se jeví jako užitná hodnota. Výše platů, které navrhuji dotazovaní, pak v jejich očích odráží hodnotu pracovní síly,

* První část této práce byla uveřejněna v Sociologickém časopise č. 5/1967.

¹ První číslo v závorkách znamená vždy české kraje a druhé Slovensko.

Tabulka 1

Pořadí		ČSSR	České kraje		Slovensko	
		Plat	Poř.	Plat	Poř.	Plat
1.	ministr	2 958	1.	2 976	1.	2 917
2.	vědecký pracovník	2 587	2.	2 618	3.	2 528
3.	lékař	2 538	3.	2 591	5.	2 418
4.	horník	2 484	6.	2 429	2.	2 613
5.	inženýr-konstruktor	2 435	4.	2 462	6.	2 375
6.	vysokoškolský učitel	2 431	5.	2 436	4.	2 429
7.	architekt	2 204	7.	2 197	7.	2 222
8.	strojvedoucí	2 094	8.	2 079	8.	2 130
9.	soudce	2 009	9.	2 039	10.	1 943
10.	spisovatel	1 950	10.	1 944	9.	1 964
11.	mistr v továrně	1 907	11.	1 928	11.	1 859
12.	středoškolský učitel	1 891	12.	1 920	13.	1 830
13.	zedník	1 837	13.	1 840	14.	1 828
14.	herec	1 811	14.	1 802	12.	1 832
15.	agronom	1 776	15.	1 784	16.	1 758
16.	soustružník	1 761	17.	1 755	15.	1 779
17.	novinář	1 756	16.	1 769	17.	1 727
18.	důstojník	1 658	18.	1 663	18.	1 649
19.	kopáč	1 604	19.	1 638	21.	1 527
20.	příslušník VB	1 596	20.	1 637	22.	1 500
21.	účetní	1 587	22.	1 571	19.	1 625
22.	čistič kanalizace	1 583	21.	1 626	23.	1 484
23.	družstevní rolník	1 560	23.	1 551	20.	1 581
24.	krejčí	1 423	24.	1 422	25.	1 424
25.	referent národ.výboru	1 419	25.	1 407	24.	1 445
26.	zdravotní sestra	1 382	26.	1 402	26.	1 343
27.	prodáváč	1 302	27.	1 312	27.	1 280
28.	duchovní	1 195	28.	1 161	28.	1 272
29.	korespondentka	1 114	29.	1 102	29.	1 142
30.	uklízečka	977	30.	986	30.	960

Pozn.: Platy jsou zaokrouhleny na koruny.

kteřá je ovlivňována nabídkou a poptávkou po určitých povoláních, relativně vysokou zaměstnaností, nivelizujícími tendencemi apod. Porovnání pořadí společenské prospěšnosti povolání s pořadím platového hodnocení pak ukazuje, že vysoké ocenění společenské prospěšnosti nemusí ještě znamenat vysoké platové hodnocení.

Povolání vyžadující vysokoškolské vzdělání, která se umístila v pořadí společenské prospěšnosti v nejvyšší skupině, jsou: lékař, vysokoškolský učitel, vědecký pracovník, inženýr-konstruktor, středoškolský učitel, architekt; v nejvyšší skupině platového hodnocení se umísťují v pořadí: vědecký pracovník, lékař, inženýr-konstruktor, vysokoškolský učitel, architekt, soudce (pořadí za ČSSR). Rozdělíme-li podle výše platového hodnocení pořadí povolání do tří stejných skupin, dostaneme v nejvyšší skupině sedm povolání v rozpětí od 2298—2958 Kčs, ve druhé skupině budou povolání č. 8—18 v rozpětí od 1638 do 2297 Kčs a ve třetí skupině povolání č. 19 až 30 v rozpětí 977—1637 Kčs (pořadí za ČSSR). Jak vyplývá ze stupnice pořadí, je nejnižší navržený plat uklízečky 977 Kčs (986/960) a nejvyšší plat ministra 2958 (2976/2917), což znamená, že nejvyšší navržený plat podle vypočtených průměrů je 2,96násobek nejnižšího. Skutečné rozpětí mezi nejnižšími a nejvyššími platy činí přibližně 10—12násobek nejnižšího platu a veřejností navrhované rozpětí platů tedy 3—4krát podhodnocuje současný stav. Ve srovnání platového hodnocení se projevují nivelizující tendence, jež jsou, jak vyplývá i z tohoto dílčího zjištění, zakotveny ve vědomí lidí a silně ovlivňují jejich hodnocení.

Průměrná výše platů dotazovaných včetně důchodů v našem souboru činí 1 345,10 Kčs (1 365,70/1 292,80). Průměrná výše platů dotazovaných bez důchodů, to znamená jen aktivně činných osob výběrového souboru, činí 1 380,40 Kčs (1 398,40/1 333,90). Průměrný hrubý plat aktivně činných osob sestavený z čistého platu a průměrné srážky (průměrná srážka byla vypočtena podle údajů Státního statistického úřadu) činí 1 585,20 Kčs (1 615,0/1 505,90). Skutečná absolutní výše mezd a platů v roce 1966 činila 1 503 Kčs (1 513/1 472).

Z relativního srovnání vychází, že průměrné platy našeho souboru přesahují

celostátní průměry a to: 105,47 % (107,40 % / 102,3 %). Nejsou tedy navrhované ideální výše platů z tohoto hlediska v žádném případě podhodnoceny. Porovnáme-li nyní výsledné hodnoty ideální výše platu se skutečnými platovými relacemi u některých povolání, pokud jsme je měli k dispozici, zjišťujeme, že názory veřejnosti ve svém celku přibližně postihují daný stav odměn za práci, a tím i hodnotu, již u nás má pracovní síla z hlediska ekonomického. Pro ilustraci uvádíme některá povolání (viz tab. 2).

Tabulka 2

	Skutečný plat	Navržený ideální plat		
uklízečka	940*)	977	986	960
zdravotní sestra	1 178*)	1 382	1 402	1 343
prodavač	1 034*)	1 302	1 312	1 280
strojvedoucí	2 380*)	2 094	2 079	2 130
samostatný právník	1 937*)	2 009	2 039	1 943
horník-rubač	3 521**)	2 484	2 429	2 613
vědecký pracovník	3 022**)	2 587	2 618	2 528
soustružník 8. třídy	2 422**)	1 761	1 755	1 779
lékař	2 243**)	2 537	2 591	2 418
středoškolský profesor	1 907**)	1 891	1 920	1 830

*) Ekonomicko-statistický časopis Statistika č. 11/1965, str. 505.

**) Rudé právo 14. 3. 1967, údaje před úpravou platů ve zdravotnictví.

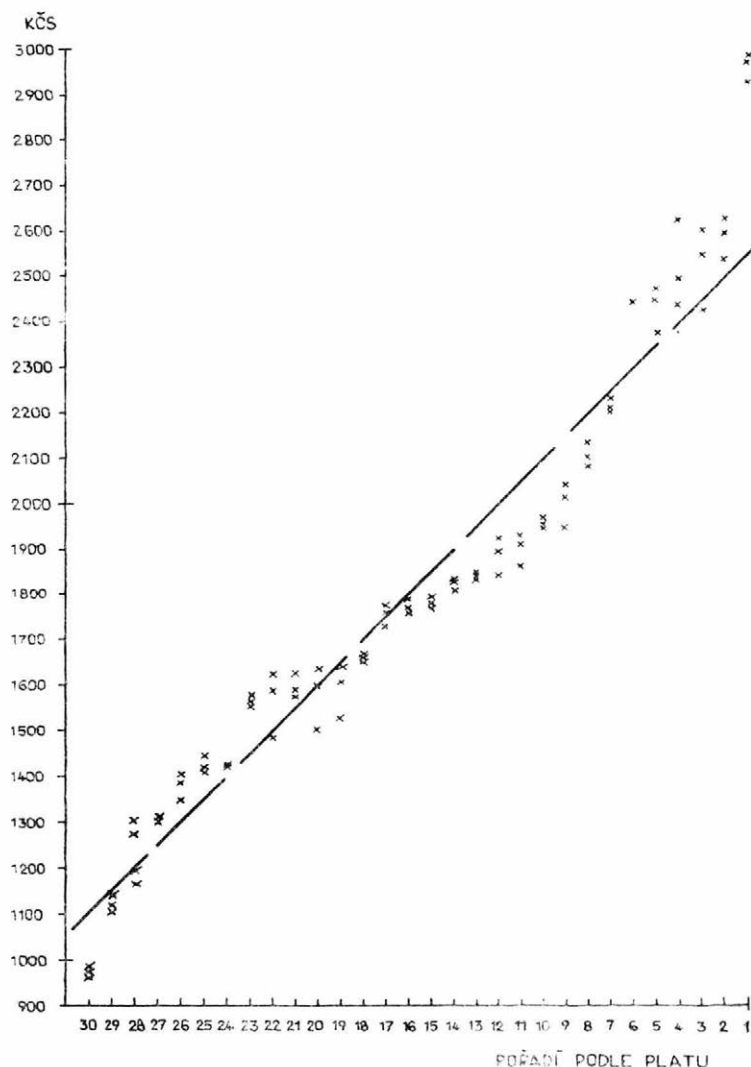
Toto srovnání naznačuje určité odchylky, a to většinou směrem k nižšímu platovému hodnocení. Je tedy výrazem nivelizujících tendencí natolik, že proces odstraňování platového rovnostářství se může setkat s odporem veřejného mínění všude tam, kde veřejné mínění se výrazněji odchyluje od skutečného současného stavu průměrných platů příslušných kategorií směrem dolů. Tam, kde veřejné mínění ve svém celku navrhuje v průměru vyšší platy než jsou skutečné, a to je např. u povolání lékaře a zdravotní sestry, mohou se platové úpravy setkávat s jistým porozuměním. Dotazovaní však ve svých návrzích současně naznačují ne-

Tabulka 3

Pořadí		ČSSR	České kraje		Slovensko	
		Body	Pořadí	Body	Pořadí	Body
1.	lékař	18,01	1.	18,24	1.	17,74
2.	ministr	17,38	3.	17,35	2.	17,46
3.	vědecký pracovník	17,32	2.	17,51	5.	16,98
4.	vysokoškolský učitel	16,93	5.	16,88	4.	17,06
5.	inženýr-konstruktor	16,81	4.	16,94	6.	16,50
6.	horník	16,72	6.	16,53	3.	17,16
7.	strojvedoucí	14,98	7.	14,89	8.	15,20
8.	architekt	14,95	8.	14,88	9.	15,12
9.	středoškolský učitel	14,67	9.	14,82	7.	15,36
10.	soudce	13,74	10.	13,95	12.	13,28
11.	mistr v továrně	13,73	11.	13,91	13.	13,20
12.	spisovatel	13,39	12.	13,37	10.	13,43
13.	družst. rolník	13,12	13.	13,02	11.	13,38
14.	agronom	12,86	14.	12,93	15.	12,71
15.	soustružník	12,84	15.	12,87	14.	12,79
16.	zdrav. sestra	12,22	16.	12,38	17.	11,88
17.	herec	12,10	18.	12,08	16.	12,14
18.	novinář	12,09	17.	12,19	18.	11,86
19.	účetní	11,64	19.	11,68	19.	11,44
20.	příslušník VB	11,16	20.	11,50	23.	10,36
21.	čistič kanalizace	11,06	21.	11,45	24.	10,14
22.	kopáč	10,82	22.	11,09	25.	10,11
23.	zedník	10,75	23.	10,78	20.	10,60
24.	krejčí	10,62	24.	10,65	22.	10,55
25.	důstojník z povolání	10,53	25.	10,52	21.	10,58
26.	prodavač	10,21	26.	10,44	26.	9,69
27.	referent národního výboru	9,54	27.	9,52	27.	9,58
28.	korespondentka	8,30	28.	8,33	29.	8,24
29.	uklízečka	8,00	29.	8,22	30.	7,50
30.	duchovní	7,51	30.	6,88	28.	8,98

udržitelnost daného stavu a podhodnocení těchto povolání, což výrazně vyniká rovněž ve spojitosti s jednoznačným hodnocením společenského prestiže povolání, např. lékaře, jak vyplývá z dalších otázek.

Jestliže přepočítáme navrhované ideální výše platů na stupnici 0—10 tak, že bodová hodnota 10 bude vždy znamenat nejvyšší plat, tj. 2 958 Kčs (2 976/2 917), můžeme sečíst tuto bodovou hodnotu s bo-

Obr. 1

Jestliže vypočtené průměrné hodnoty platů zakreslíme do diagramů (viz obr. 1), vidíme, že průběh relativního odstínění platového pořadí nemá podstatnějš. a výchylek a skoků, to znamená, že difference mezi jednotlivými povoláními je nevýrazná a mohli bychom zakreslenými bodovými hodnotami proložit přímkou. Sklon této přímky znovu potvrzuje míru nivelizace, která se projevuje ve vědomí veřejnosti.

dovou stupnicí prospěšnosti povolání pro společnost a dostaneme tabulku prestiže povolání, sestavenou se zřetelem k prospěšnosti a k ideální výši platů (viz tab. 3).

V této tabulce se v celostátním měřítku na prvních deseti místech umísťuje všech sedm povolání předpokládajících vysokoškolské vzdělání, tj. lékař, vědecký pracovník, vysokoškolský učitel, inženýr-

Tabulka 4

Povolání	ČSSR	České kraje		Slovensko	
	Body	Poř.	Body	Poř.	Body
1. lékař	3 071	1.	2 219	1.	852
2. družstevní rolník	1 014	2.	635	2.	379
3. vědecký pracovník	826	3.	610	4.	214
4. horník	781	4.	574	5.	207
5. středoškolský učitel*)	761	5.	487	3.	274
6. inženýr-konstruktor	450	6.	317	6.	133
7. vysokoškolský učitel	206	7.	112	8.	84
8. architekt	151	8.	107	7.	44
9. zedník	141	9.	103	10.	38
10. agronom	111	10.	75	11.	36
11. strojevedoucí	94	13.	47	9.	47
12. spisovatel	85	11.	69	14.	16
13. ministr	71	13.	47	12.	24
13. herec	71	12.	58	15.	12
14. soustružník	63	15.	40	13.	23
15. mistr v továrně	59	14.	45	15.	14
16. zdravotní sestra	54	14.	45	17.	9
17. duchovní	53	17.	32	14.	21
18. soudce	46	16.	34	16.	12
19. důstojník z povolání	31	19.	19	16.	12
20. hutník	24	18.	22	19.	2
20. novinář	24	20.	12	16.	12
21. příslušník VB	22	19.	19	18.	3
22. čistič kanalizace	14	21.	11	18.	3
23. zámočník-mechanik	10	25.	5	18.	5
24. fyzik-matematik	9	24.	6	19.	3
24. uklízečka	9	22.	9	—	—
24. letec	9	24.	6	19.	3
25. ředitel, předseda JZD	8	23.	8	—	—
26. výtvarník	6	24.	6	—	—

Povolání	ČSSR	České kraje		Slovensko	
	Body	Pořadí	Body	Pořadí	Body
27. lesní dělník, zahradník	5	—	—	18.	5
28. automechanik	4	26.	3	21.	1
28. kopáč	4	27.	2	20.	2
29. technik	2	—	—	20.	2
29. elektrotechnik	2	27.	2	—	—
29. zpěvák - hudebník	2	28.	1	21.	1
29. tlumočník	2	27.	2	—	—
30. korespondentka	1	28.	1	—	—
30. lesník	1	—	—	21.	1
30. energetik	1	28.	1	—	—
30. trenér - sportovec	1	28.	1	—	—
30. pletačka	1	—	—	21.	1

*) Pod „středoškolským učitelem“ je zařazen i učitel na základní devítileté škole.

Pozn.: Kurzívou výtiskem povolání jsou námi v předchozích otázkách uvedena povolání. Chybí pouze povolání krejčí, prodávač, referent NV a účetní.

konstruktor, architekt, středoškolský učitel a soudce. V horní třetině rozpětí mezi nejvýše a nejnižší bodovaným povoláním je šest (6/6) povolání vyžadujících vysokoškolské vzdělání: vědecký pracovník, vysokoškolský učitel, inženýr-konstruktor, architekt, středoškolský učitel; ve střední třetině je pak soudce a v dolní třetině není žádné z těchto povolání. Tato tabulka kombinovaného prestiže tedy jen znovu potvrzuje vysoké ocenění povolání vědeckého pracovníka a ostatních povolání předpokládajících vysokoškolské vzdělání.

Další otázkou, která nám měla odhalit jiný aspekt prestiže povolání, byla otázka: „Uvedte tři povolání (v pořadí), kterých si vy sám osobně nejvíce ceníte a vážíte, a proč.“ Zde nám šlo o zjištění vážnosti povolání z hlediska individuálního, jak se liší hodnotící kritéria v této otázce od hledisek prospěšnosti a platového hodnocení povolání. Přitom jsme neomezovali dotazované na třicet výše uvedených povolání. Je však možno připustit, že do jisté míry pro některé dotazované sloužil uve-

dený seznam povolání v předchozích otázkách za určité vodítko při výběru povolání, kterých si osobně nejvíce váží, přestože tazatelé měli instrukci nevracet se k již ohodnoceným otázkám.

K prvnímu místu v pořadí tři povolání se vyjádřilo 1396 (976/420), k druhému 1392 (972/420) a k třetímu 1381 (962/419). Byla tedy tato otázka zodpověděna téměř všemi dotazovanými. Uvedeným povoláním jsme připsali obrácenou bodovou hodnotu pořadí a body všech tří pořadí jsme sečetli. Jestliže tedy vědecký pracovník byl na prvním místě uveden 125krát, na druhém 156krát a na třetím 139krát, dostal $125 \times 3 + 156 \times 2 + 139$ bodů.

V tabulce 4 jsou vyčerpávajícím způsobem uvedena všechna povolání s odpovídající bodovou hodnotou.

Uvedené výsledky potvrzují, že povolání vyžadující vysokoškolské vzdělání jsou na prvních místech. Z prvních osmi je jich šest. Jedinou podstatnou změnou je umístění rolníka na druhém místě a vysokoškolského učitele na sedmém místě, takže si zde ve srovnání s tabulkou o prospěšnosti tato povolání v podstatě vyměnili místa. Pouze povolání soudce se umísťuje v této tabulce na 18. místě, což zřejmě odráží i jiné aspekty. Ještě větší převahu povolání vyžadujících vysokoškolské vzdělání ukazuje bodový poměr. Prvních šest těchto povolání získalo v ČSSR 5 465 bodů, zatímco všech ostatních třicet sedm povolání (včetně soudce) získalo 2 857 bodů. Tato převaha je do značné míry dána tím, že si lidé váží lékaře, ale působí tu ještě řada jiných hledisek.

Také druhá polovina otázky, kterou jsme se ptali, z jakého důvodu dotazovaný uvedl tato povolání, ukázala, že pouze 39 (29/10) dotázaných, tj. v procentech z průměru odpovědi 2,80 % (2,98 %/2,38 %) – vyjma těch, kteří neodpověděli na tuto otázku a jichž je jen nepatrný počet – neuvedlo ve třech povoláních, která napsali, žádné povolání vyžadující vysokoškolské vzdělání.

Další otázkou jsme sledovali osobní aspirace dotazovaných na různá povolání. Ve svých odpovědích uvádějí dotazovaní řadu nejrůznějších povolání z hlediska jejich osobních zálib, ideálů a zájmů. Původních třicet vybraných povolání je tak rozmnoženo o další, a míra prestiže je pak posuzována z četnosti výběru. Vzniká tak

Tabulka 5

Povolání	ČSSR	České kraje		Slovensko	
	v % z odpo- vědí	Pořadí	v % z odpo- vědí	Pořadí	v % z odpo- vědí
1. středoškolský učitel*	12,90	1.	10,46	1.	18,51
2. lékař	8,74	2.	8,89	3.	8,41
3. zdrav. sestra	7,51	3.	8,26	5.	5,77
4. inženýr-konstruktor	7,21	5.	6,27	2.	9,37
5. krejčí	6,05	6.	5,44	4.	7,45
6. družst. rolník	5,83	4.	6,69	6.	3,85
7. prodavač	2,84	10.	2,51	7.	3,60
7. soustružník	2,84	8.	2,61	8.	3,36
8. vědecký pracovník	2,77	7.	2,72	9.	2,88
9. architekt	2,70	8.	2,61	9.	2,88
10. účetní	2,48	12.	2,30	9.	2,88
11. elektromechan.	2,40	9.	2,51	11.	2,16
11. agronom	2,40	9.	2,51	11.	2,16
12. lesník	2,26	10.	2,41	12.	1,92
13. strojevedoucí železničář	1,82	13.	1,57	10.	2,40
14. zedník	1,60	12.	1,87	14.	1,20
14. novinář	1,60	11.	1,88	15.	0,96
15. herec	1,53	15.	1,36	12.	1,92
16. mistr v továrně	1,38	13.	1,57	15.	0,96
17. soudce	1,17	14.	1,46	17.	0,48
17. automechanik	1,17	14.	1,46	17.	0,48
18. zpěvák - hudebník	1,09	20.	0,94	13.	1,44
18. mechanik - zámečnick	1,09	16.	1,25	16.	0,72
18. korespondentka	1,09	17.	1,15	15.	0,96
19. učitelka mateřské školy	1,02	20.	0,84	14.	1,20
20. výtvarník	0,95	18.	1,05	16.	0,72
20. zahradník	0,95	15.	1,36	—	—
20. domácí dělnice, dělník-knoflíkář, žena v domácnosti	0,95	17.	1,15	17.	0,48

Povolání	ČSSR		České kraje		Slovensko	
	v % z odpo- vědí	Pořadí	v % z odpo- vědí	Pořadí	v % z odpo- vědí	Pořadí
20. kuchař-ka	0,95	17.	1,15	17.	0,48	
21. kadeřník-ce	0,87	19.	0,94	16.	0,72	
22. filolog, tlumočník	0,80	17.	1,15	—	—	
22. horník	0,80	20.	0,84	16.	0,72	
23. historik, filosof, sociolog, psycholog, archeolog	0,73	20.	0,84	17.	0,48	
23. ministr	0,73	20.	0,84	17.	0,48	
24. letec, letuška, námořník	0,66	20.	0,84	18.	0,24	
25. veterinář, zoolog	0,58	21.	0,73	18.	0,24	
25. spisovatel	0,58	23.	0,52	16.	0,72	
25. truhlář, kolář, modelář	0,58	24.	0,42	15.	0,96	
26. trenér, sportovec	0,51	21.	0,73	—	—	
27. cestovatel, pracovník zahrani. obchodu	0,44	22.	0,63	—	—	
27. řidič auta, jeřábník	0,44	—	—	13.	1,24	
27. samostatný rolník, obchodník	0,44	23.	0,52	18.	0,24	
27. chemik, biolog	0,44	23.	0,52	17.	0,48	
28. vysokoškolský učitel	0,36	25.	0,31	17.	0,48	
28. důstojník z povolání	0,36	24.	0,42	18.	0,24	
28. fyzik, matematik, astronom	0,36	24.	0,42	18.	0,24	
29. knihovník	0,29	24.	0,42	—	—	
30. příslušník VB	0,22	26.	0,21	18.	0,24	
30. typograf	0,22	25.	0,31	—	—	
30. pletařka, textilní pracovnice, vyšivačka	0,22	26.	0,21	18.	0,24	
30. traktorista, mechanizátor	0,22	25.	0,31	—	—	
30. referent NV	0,22	26.	0,21	—	—	
30. uklízečka	0,22	27.	0,10	17.	0,48	

Povolání	ČSSR		České kraje		Slovensko	
	v % z odpo- vědí	Pořadí	v % z odpo- vědí	Pořadí	v % z odpo- vědí	Pořadí
31. fotograf, reportér	0,15	26.	0,21	—	—	
31. ředitel, předseda JZD	0,15	26.	0,21	—	—	
31. lékárník	0,15	27.	0,10	18.	0,24	
31. duchovní	0,15	27.	0,10	18.	0,24	
31. technik	0,15	—	—	17	0,48	
32. metař	0,07	27.	0,10	—	—	
32. kopáč	0,07	27.	0,10	—	—	
32. hutník, valeř	0,07	27.	0,10	—	—	
32. meteorolog	0,07	27.	0,10	—	—	
32. obuvník	0,07	27.	0,10	—	—	
32. čalouník	0,07	—	—	18.	0,24	
32. pošt. doručovatel	0,07	—	—	18.	0,24	

*) Pod pojem „středoškolský učitel“ zahrnujeme i učitele základní devítileté školy — což do jisté míry vysvětluje skutečnost, že nejvíce dotazovaných by chtělo být učitelem.

nová stupnice pořadí povolání, zachycující ideální hodnotu různých povolání, jak se jeví naší veřejnosti. Otázka byla formulována takto: „Kdybyste si mohl zvolit povolání jen podle své záliby, bez ohledu na potřebu materiálního zabezpečení, které byste si vybral a proč?“

Tabulka 5 ukazuje vyčerpávajícím způsobem odpovědi 1 372 (956/416) dotazovaných. Neodpovědělo tedy 1,93 % (2,35 % / 0,95 %).

Z této tabulky se opět ukazuje, že povolání, která reprezentují vysokoškolské vzdělání, se opět umísťují na prvních místech. Z prvních devíti povolání je jich pět. Pouze soudce a vysokoškolský učitel se ocitají ve střední či poslední části. Vliv složení výběrového souboru, jako např. u povolání družstevních rolníků, kteří jsou výrazněji v souboru zastoupeni a volí obvykle opět své povolání, vyžaduje dalšího rozboru. Celkově je možno říci, že zájmy a tužby lidí se většinou rozcházejí s jejich vlastním povoláním a možnostmi společnosti, která například dnes nemůže potřebovat, aby téměř 13 % občanů bylo

Povolání		ČSSR		České kraje		Slovensko	
		Body	Poř.	Body	Poř.	Body	Poř.
1. lékař		34,87	1.	36,74	1.	32,29	
2. středoškolský učitel		27,15	2.	27,01	2.	27,57	
3. inženýr-konstruktor		23,86	3.	24,35	3.	22,91	
4. vědecký pracovník		22,17	4.	22,86	4.	21,05	
5. architekt		21,03	6.	21,36	5.	20,90	
6. družstevní rolník		20,94	5.	22,26	7.	19,90	
7. horník		19,88	8.	19,79	6.	19,98	
8. zdravotní sestra		18,22	7.	20,48	11.	15,10	
9. ministr		18,18	9.	18,35	9.	17,98	
10. vysokoškolský učitel		17,88	10.	17,68	8.	18,30	
11. strojevodoucí		16,70	11.	16,60	10.	17,05	
12. krejčí		15,31	12.	15,85	13.	14,57	
13. soustružník		15,25	15.	15,55	12.	14,88	
14. agronom		15,09	13.	15,66	14.	14,30	
15. mistr v továrně		14,99	14.	15,62	16.	13,98	
16. soudce		14,79	16.	15,50	17.	13,67	
17. spisovatel		14,12	17.	14,18	15.	14,01	
18. účetní		13,56	18.	13,88	19.	13,10	
19. herec		13,51	19.	13,64	18.	13,31	
20. novinář		13,41	20.	14,04	20.	12,52	
21. zedník		12,45	21.	12,85	21.	11,69	
22. prodavač		12,41	22.	12,84	22.	11,62	
23. příslušník VB		11,40	23.	11,79	24.	10,53	
24. čistič kanalizace		11,16	24.	11,60	26.	10,17	
25. důstojník z povolání		10,92	26.	11,00	23.	10,85	
26. kopáč		10,89	25.	11,19	25.	10,24	
27. referent NV		9,71	27.	9,72	27.	9,71	
28. korespondent.		9,15	28.	9,43	28.	8,76	
29. uklízečka		8,19	29.	8,35	29.	7,75	
30. duchovní		7,79	30.	7,12	30.	7,35	

učitelé, téměř 9 % lékaři apod. Dá se však dobře z této otázky usuzovat na prestiž jednotlivých povolání a skupin povolání.

Na základě hodnocení prestiže z výše uvedených čtyř hledisek — prospěšnosti, platu, povolání, kterého si občané nejvíce váží, a povolání, které by si dotazovaný sám zvolil, jsme vypočetli celkový společenský prestiž na základě sjednocení všech ukazatelů na jednotnou bodovou stupnici od 0 do 10 bodů. Z tabulky prospěšnosti jsme převzali bodovou hodnotu přímo. z tabulky platů jsme body vypočetli na základě přepočtu platů na body. Také třetí otázku jsme přepočtemi obdobným způsobem, takže nejvyšší bodová hodnota vždy znamenala 10 bodů, např. 3 071 u lékaře je 10 bodů, stejným způsobem jsme přepočtemi procenta na body v poslední otázce. Nejvyšší procento odpovědí bylo 10 bodů a bylo základem pro výpočet bodové hodnoty ostatních povolání. Takovýmto způsobem jsme zachovali proporcionalitu mezi jednotlivými povoláními a mohli tak vypočíst celkový společenský prestiž na základě námi sledovaných hledisek. Uvádíme přirozeně pouze 30 námi vybraných povolání, protože pro ostatní povolání uváděná dotazovanými ve třetí a čtvrté otázce nemáme adekvátní hodnocení v první a druhé otázce.

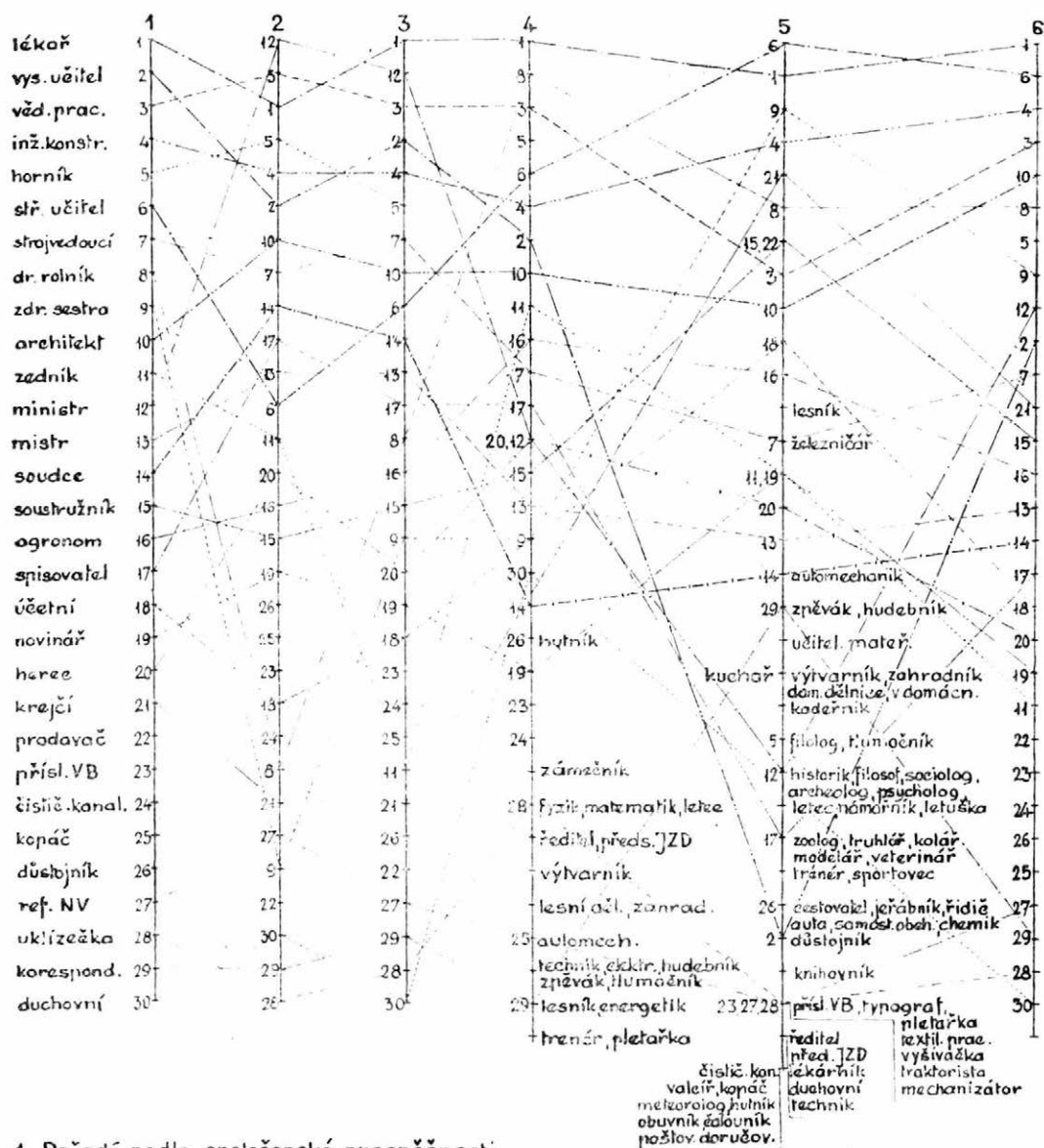
Výše uvedený celkový společenský prestiž je třeba brát jako výsledek námi sledovaných aspektů. To nijak neznamená, že je možno považovat jej za definitivní výsledný prestiž povolání u nás. Bylo by třeba prozkoumat prestiž ještě z hlediska některých aspektů, které jsme vzhledem k zaměření našeho výzkumu především na otázky vědy a jejího ocenění nemohli zkoumat.

Publikované výsledky je třeba dále zhodnotit z hledisek třídění podle toho, jaký měli dotazovaní plat, vzdělání apod., a zkoumat na základě toho možné příčinné souvislosti. Teprve tento další rozbor může ukázat hlubší souvislosti mezi jednotlivými hodnotícími hledisky.

Pro názornou představu, jak se mění pořadí jednotlivých povolání posuzovaných z různých hledisek, uvádíme diagram průběhu pořadí prestiže povolání. (Viz obr. 2.)

Stupnice získané součtem bodových hodnot lze považovat za celkový výsledný prestiž jen potud, pokud umožňují

PRŮBĚH POŘADÍ PRESTIŽE POVOLÁNÍ

- 1 Pořadí podle společenské prospěšnosti
- 2 Pořadí podle platu
- 3 Součet výsledných bodových hodnot 1+2
- 4 Pořadí osobně hodnocených povolání jako nejdůležitějších
- 5 Pořadí podle osobní ideální volby povolání
- 6 Výsledný prestiž - pořadí jako součet bodových hodnot 1+2+4+5

Obr. 2

Výsledky výzkumu prestiže povolání v USA v r. 1949

1. člen nejvyššího soudu USA	96	31. autor románů	80	55. strážník	67	73. drvoštěp	53
2. lékař	93	32. kapitán armády	80	56. železniční průvodčí	67	74. obsluhovatel čerpací benzinové stanice	52
3. guvernér státu	93	33. stavební podnikatel	79	57. listonoš	66	75. zpěvák v nočním klubu	52
4. ministr ve federální vládě	92	34. ekonom	79	59. opravář automobilů, auto-mechanik	63	76. zemědělský dělník nekvalifikovaný	50
5. diplomat	90	35. asistent na universitě	79	60. instalatér	62	77. horník	49
6. starosta velkého města	90	36. učitel na veřejné škole	78	61. mechanik v garážích	62	78. řidič taxi	49
7. vysokoškolský profesor	89	37. okresní zemědělský agent - zástupce	77	62. úředník odbor. svazu	62	79. železniční dělník nekvalifikovaný	48
8. vědec	89	38. strojuvůdce	77	63. majitel stánku s občerstvením, samoobsluhy	62	80. dělník v restauraci	48
9. člen Kongresu	89	39. vlastník farmy - zaměstnavatel	76	64. desátník pravidelné armády	60	81. dělník v docích	47
10. bankéř	88	40. tajemník odbor. svazu	75	65. obsluhovatel stroje v továrně	60	82. noční hlídač	47
11. vědec ve státních službách	88	41. rozhlasový hlasatel	75	66. holič	59	83. zehliř v prádelně	46
12. okresní soudce	87	42. novinář	74	67. úředník v obchodě	58	84. zřízенец u stánku se sodovkou	45
13. ředitel státního departementu ve vládě státu	87	43. vlastník tiskárny	74	68. rybář, který vlastní loď	58	85. číšník v baru	44
14. pastor	87	44. elektrotechnik	73	69. řidič pouliční dopravy	58	86. vrátný, školník, domovník	44
15. architekt	86	45. vyučený dělník	73	70. muž rozvážející mléko	54	87. rolník, který nevlastní dobytek, inventář nebo nářadí a neřídí farmu	40
16. chemik	86	46. pracovník úřadu pro sociální péči	73	71. kuchař v restauraci	54	88. sběrač odpadků	35
17. dentista	86	47. majitel pohřebního ústavu	72	72. řidič náklad. auta	54	89. čistěč ulice	34
18. právník	86	48. reportér denního tisku	71			90. čistěč bot	33
19. člen správní rady velké společnosti	86	49. správce, ředitel malého obchodu ve městě	69				
20. nukleární fyzik	86	50. účetní	68				
21. kněz	86	51. pojišťovací agent	68				
22. psycholog	85	52. držitel farmy, někdo, kdo vlastní dobytek, stroje a řídí farmu	68				
23. inženýr	84						
24. pilot	83						
25. akademický malíř	83						
26. majitel továrny o 100 lidech	82						
27. sociolog	82						
28. účetní velké firmy	81						
29. biolog	81						
30. hudebník v symfonickém orchestru	81						
		53. cestující prodávající pro velký koncern	68				
		54. ředitel hřiště	67				

Pozn.: Kurzívou vtištěná povolání jsou obdobná nebo přiřaditelná k povoláním našeho výzkumu. Pro výpočet bylo použito pětistupňové bodovací škály - vynikající pověst = 100, dobrá 80, průměrná 60, podprůměrná 40, špatná 20. Vydělením počtu bodů 10 je možno srovnávat přímo zde uvedené počty bodů s počtem bodů v naší tabulce č. 1 o prospěšnosti povolání.

(B. Barber, cit. dílo 102-104.)

sledovat měnící se pořadí povolání posuzovaných z různých hledisek a porovnávat vlivy hodnotících kritérií. Z porovnání všech získaných stupnic vyplývá, že přes různost těchto hodnotících kritérií je vážnost, ocenění společenské prospěšnosti, významu a atraktivnosti povolání vyžadujících vysokoškolské vzdělání

v očích veřejnosti velmi vysoká, což je důležitým kladným faktorem v nastávající vědeckotechnické revoluci. Vzdělání je však jen jednou složkou prestiže spojeného s povoláním. Vysoké ocenění povolání vyžadujících vysokoškolské vzdělání ještě neznamená, že je přímým oceněním skutečného významu vysokoškolského vzdělání, neboť toto hodnocení povolání zahrnuje různé aspekty. Je obtížné určit, jak tato hodnotící kritéria souvisí s konkrétní historickou situací dané země, s místem, se stupněm rozvoje techniky, s propagací vědy apod. Stejně obtížné je zjistit, nakolik řešení naléhavých společenských otázek v souvislosti se současnou ekonomickou situací vytváří jisté iluze o možnostech vědy, neboť představy veřejnosti ovlivněné informacemi o rozvoji vědeckotechnické revoluce mohou spatřovat ve vědě všemocného činitele schopného vyřešit veškeré stávající obtíže. Zatím vědecká řešení vůbec ještě nemusí být realizována, ani nemusí přinášet vždy jen výsledky užitečné společnosti.

I když tedy nepovažujeme získané aspekty hodnocení vyjádřené ve stupnicích pořadí povolání za vyčerpávající a všestranné pro posouzení prestiže povolání, je zřejmé, že získané výsledky podávají jistý obraz o objektivním ocenění odbornosti, vzdělání a kvalifikace. Abstrahujeme-li od kvalitativní rozdílnosti kritérií, získáme pořadí povolání s vysokoškolským vzděláním jako východisko pro posouzení objektivní úlohy vědy a vzdělání v prestiži povolání tak, jak je posuzuje naše veřejnost.

Důležitou otázkou při zkoumání problematiky prestiže povolání je problém porovnání prestiže povolání u nás a v cizině. Výzkumy prestiže povolání se v mnoha zemích dělají již desítky let. V západní sociologii jsou považovány za jedno z kritérií sociálního rozdělení společnosti, jímž v jisté míře skutečně jsou. Jejich platnost je omezena tím, že se opírají o veřejné mínění, které nemusí vždy odrážet objektivní situaci, opírají se o hodnocení jen určitých typických povolání, apod. Přesto je možno považovat je i u nás, v naší socialistické společnosti, za jedno z kritérií při zkoumání sociální struktury společnosti.

Možnost přímého mezinárodního srovnávání výsledků prestiže povolání je omezena rozdílností sociální struktury společnosti, kulturních a historických tradic, technickou a ekonomickou úrovní, charakterem politického zřízení atd. Ne všechna povolání, která jsou co do názvu srovnatelná, mají také stejný obsah, tj. např. úroveň vzdělání, kvalifikace a funkčního zařazení v systému společenské dělby práce, specifčnosti školského systému, vědeckých ústavů a jiných státních a společenských institucí. Další překážkou přímého srovnávání je rozdílná metodika výzkumu prováděného v jednotlivých zemích.

V roce 1949 byl ve Spojených státech proveden jeden z největších reprezentativních výzkumů, který zahrnoval devadesát hodnocených povolání. Jeho výsledky pro srovnání uvádíme. V tomto výzkumu odpovídali dotazovaní na otázku, jaká je podle nich pověst uvedených povolání ve společnosti. Otázka tedy zjišťovala názor na povolání prostřednictvím toho, co si kdo myslí o tom, jak povolání hodnotí společnost. Domníváme se, že již touto formulací dochází ke zkreslení, protože osobní stanovisko jednotlivce se může rozcházet s tím, co si myslí o tom, jaké je hodnocení společnosti. Výzkum prestiže v USA byl prováděn prostřednictvím jediné otázky po obecném společenském postavení povolání, zatímco např. výzkumy polských sociologů ukazují na nutnost zkoumat prestiž z více stránek.² Také v našem výzkumu jsme kladli více otázek, které mají umožnit veřejnosti posoudit společenský prestiž povolání z různých aspektů. Jen s přihlédnutím k těmto okolnostem lze srovnávat výsledky výzkumů. Přes tyto uvedené výhrady a různost uplatněných metod lze prestiž povolání srovnávat mezinárodně. Zajímavé pak je, že se objevuje vysoká shoda v oceňování povolání mezi zeměmi s relativně stejnou úrovní, jako např. mezi USA, Anglií, Německem, Polskem, Japonskem apod.

Tabulka 7 ukazuje ocenění sedmi povolání vyžadujících vysokoškolské vzdělání v několika zemích.

Tato tabulka ukazuje, že většina povolání vyžadujících vysokoškolské vzdělání

² Viz citované dílo *Socjologia zawodów*.

Tabulka 7³

	Pořadí z počtu zkoumaných povolání				
	Polsko	Anglie	USA	NSR	Ja- ponsko
	29 po- volání	30 po- volání	90 po- volání	38 po- volání	30 po- volání
Lékař	2	1	2	2	5
Vysokošk. profesor	1	—	7	1	2
Vědec	—	—	8	—	—
Inženýr - technik	4	—	23	7	—
Učitel	3	10	36	9	11
Soudce - advokát	6	3	12	—	3
Architekt	—	—	15	—	7

se ocitá v první třetině pořadí. V Polsku je těchto povolání pět, v Anglii tři, v USA

šest ze sedmi, v NSR čtyři a v Japonsku čtyři z pěti.

Pro ilustraci uvádíme ještě výsledky výzkumu prestiže povolání z USA z roku 1949. (Viz str. 52.)

Náš výzkum mimo jiné sledoval, jak veřejnost je připravena přijmout a podpořit vzrůstající úlohu vědy a vzdělání ve vědeckotechnické revoluci. Je možno na základě dosavadních námi získaných výsledků říci, že naše veřejnost oceňuje vědu a vzdělání velmi vysoko. Vzdělání se nám jeví při hodnocení povolání jako jeden z nejdůležitějších činitelů sociální diferenciace v socialistické společnosti, mnohem důležitější, než tomu bylo za kapitalismu.

Zkoumání společenského prestiže povolání se tak může stát přínosem k posouzení sociální struktury socialistické společnosti, a k tomu by měly přispět i námi získané výsledky.

³ Sestaveno podle B. Barber, *Social Stratification*, str. 102–104 a *Socjologia zawodów*, str. 200–205.